

96. Çevirmenin görünürlüğü bağlamında Türkçede Hamlet

Feyza AKGÜN¹

APA: Akgün, F. (2023). Çevirmenin görünürlüğü bağlamında Türkçede Hamlet. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 1565-1575. DOI: 10.29000/rumelide.1346640.

Öz

Çevirmen Bülent Bozkurt, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi İngiliz Filolojisi mezunudur. Shakespeare üzerine doktora da yapan Bozkurt bu bağlamda Shakespeare’i eserleri ve sanatı bağlamında bütüncül olarak da inceleyen bir isimdir. Nitekim çeşitli yıllarda yaptığı çevirilerin yanında Park Honan’dan Shakespeare: Bir Yaşam adlı incelemeyi de çevirmiştir. Hamlet’in bir diğer önemli çevirmeni Orhan Burian Cambridge Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. Akademik hayatını DTCF’de sürdüren Burian eleştirmen ve denemeci kimlikleriyle de Türk edebiyatında yer edinmiştir. Bu çalışmada her iki çevirmenin farklı tarihlerde yaptıkları Hamlet çevirileri ele alınacak ve “çevirmenin görünürlüğü” kavramı bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Görünürlük kavramını ilk kez ortaya atan kuramcı olan Venuti, bununla çeviri metnin aslına sadık olup olmadığını sınar. Çevirmenin görünür olduğu bir aktarım kaynak dil ve kültüre yakinken görünmez olduğu bir metin ise erek dilin okuyucusuna aşına bir bağlam sunar. Bu durum metnin akıcılığına doğrudan etki eden bir faktördür. Yabancılaştırıcı çeviri metnin akıcılığını bozarken, yerlileştirici çeviri stratejisine uygun bir aktarım ise metnin akıcılığına katkı sağlar. Bu çalışmada iki çeviriden örneklerle söz konusu kavramlar irdelenecek ve çeviri bilimi açısından sonuçlara ulaşmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, Lawrence Venuti, çevirmenin görünürlüğü, Hamlet

Hamlet in Turkish in the context of the translator's visibility

Abstract

Translator Bülent Bozkurt is a graduate of Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of English Language and Literature. Bozkurt, who also has a doctorate on Shakespeare, is a name who examines Shakespeare holistically in the context of his Works and art. As a matter of fact, in addition to the translations he made in various years, he also translated Park Honan’s Shakespeare: A Life. Another important translator of Hamlet, Orhan Burian, graduated from Cambridge University, Department of English Literature. Continuing his academic life at DTCF, Burian also took a place in Turkish literature with his critic and essayist identities. In his study, Hamlet translations made by both translators on different dates will be discussed and evaluated comparatively in the context of the concept of “translator’s visibility”. Venuti, the theorist who first introduced the concept of visibility, tests whether the translated text is faithful to the original. A translation in which the translator is visible is close to the source language and culture, while a text where the translator is invisible presents a context familiar to the reader of the target language. This is a factor that directly affects the fluency of the text. While alienating translation disrupts the fluency of the text, a transfer in accordance with the localizing translation strategy contributes to the fluency

¹ Öğr. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Rektörlük Birimi (Ankara, Türkiye), feyzademir37@gmail.com, ORCID ID: 0009-0002-3960-1375 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1346640]

of the text. In this study, the concepts in question will be examined with examples from two translations and it will be tried to reach results in terms of translation science.

Keywords: Translation Studies, Lawrence Venuti, translator's visibility, Hamlet

Giriş

Çeviri dili, kültürü ve insani yaşamla ilgili pek çok unsurla bağlantılı bir faaliyettir. Çeviri faaliyetine salt bir dil aktarımı olarak bakmak ve onu tek boyutlu değerlendirmek bu bakımdan yanlış olacaktır. Çeviri kuramları, çevirinin çok boyutluluğuna ilişkin tezlerinde kaynak ve erek dili, yazarı, çevirmeni ve her iki kültürü de içerisine alan bir yaklaşım geliştirmektedirler. Bunların her biri ayrı bir bileşen olarak nihayetinde meydana gelen ürün üzerinde belirleyici olmaktadır. Çeviri eyleminin yarattığı bağlam eserin ortaya çıkmasıyla da sona ermez. Bu eserin veya faaliyetin tümünün erek kültür üzerinde meydana getirdiği güncel veya devam eden etki alanı da ayrıca çeviri çalışmalarının üzerine dikkatle eğildiği inceleme alanlarındandır. Çünkü çeviri kültürel etkilenme, dönüşüm ve değişim kavramlarıyla/süreçleriyle çok yakından ilişkilidir. “Farklı kültürlerin birbirlerini tanımalarına köprü olan çeviri etkinliği, toplumların kültürel hareketliliğinde de önemli bir dönüm noktası olmuştur” (Çoruk vd., 2016:116). Nitekim son dönem Osmanlı modernleşmesinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıç yıllarında yaşanan dönüşümün önemli ayaklarından biri çeviri faaliyeti olmuştur.

Osmanlı döneminde bireysel faaliyetlerin yanında Batı medeniyetinden geri kalmama düşüncesiyle çevirinin devlet eliyle de resmî kanaldan sürdürülmesi söz konusudur. Bu bağlamda 1832'de Tercüme Odası kurulmuş, öncelikle yazışmaların koordinasyonunda rol oynayan bu kurumun zamanla eğitim ve teknik alanlardaki çeviri faaliyetlerine giriştiği görülmüştür. Ancak hem eğitim hem de edebî alanda “İlgili dönemde yapılan çeviriler yönetsel açıdan öykünme şeklinde ve günümüzde tercih edilmeyen ikinci dilden çeviriler olarak nitelendirilmektedir.” (Vural Kara, 2010: 97) Bu dönemde sosyo-kültürel alanda Fransızcanın yoğun bir etkisi vardır. Kültürel yetkinliğin lisanı olarak kabul edilen Fransızca, modernleşmenin ilk aşamalarından itibaren en çok aktarım yapılan dillerin başında gelmektedir. Bu etkinin yakın dönemlere kadar sürdüğünü söylemek mümkündür. Edebî alanda bu bakımdan Fransız edebiyatından doğrudan yapılan çeviriler kadar başka dillerden Fransızcaya aktarılan eserlerin çevirisi de söz konusu dönemde yoğun şekilde devam eder. Bunda çevirmenlerin diğer dilleri bilmemeleri ve gerek Avrupa'da gerekse Türkiye'de Fransızcanın baskın rolü etkili olur. Nitekim Shakespeare'nin ilk çevirmenlerinden biri olan Mehmet Nâdir, Hamlet oyunundan çevirdiği üç pasajı aslı dilinden değil Fransızcadan aktarmıştır. (bkz. Şengel, 2008) Hamlet'in bu çevirisi tam değildir, ilk tam çevirisi ise 20. Yüz yılın hemen başında Abdullah Cevdet tarafından yapılmıştır. (Paker, 1986: 20)

1940'lara gelene kadar eserin hem çevrildiğini hem de sahnelendiğini söylemek mümkündür. (bkz. Araboğlu, 2019) 1941 yılında ise hem çeviri tarihi hem de edebiyat tarihi açısından dikkate değer bir diğer çevirisi karşımıza çıkar. Halide Edip, Vahit Turhan ile birlikte Hamlet'in Türkçeye aktarmış böylelikle Shakespeare bir yazar-akademisyenin aracılığıyla bir kez daha Türk okuruyla buluşmuştur.

“1940 yılından sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları olarak Shakespeare eserleri düzenli olarak çevrilmeye başlanır. Halide Edib Adıvar; Vahit Turan ile 1941 yılında *Hamlet: Danimarka Prensi (The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark)*, 1943 yılında Vahit Turan ile *Nasıl Hoşunuza Giderse (As You Like It)*, 1945 yılında Vahit Turan ile *Coriolanus (The Tragedy of Coriolanus)*, 1949 yılında ise Mina Urgan'la *Antonius ve Kleopatra'yı (The Tragedy of Antony and Cleopatra)* çevirir. 1941 yılında yapılan Hamlet çevirisinin -ilk sözünde de bahsedildiği üzere İstanbul

Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Şubesi seminer mesaisinin büyük bir kısmını İngilizce şaheserleri Türkçeye çevirmeye ayıracağı ve ilk olarak bu işe Shakespeare'in eserlerini çevirmekle başlanacağı bilgisi verilmektedir. Hamlet eserinin günümüzde birçok çevirisi mevcuttur. Ancak 1941 yılında bir külliyat şeklinde hazırlanan çeviri eserde, sadece Shakespeare'in bir tiyatro eseri olan Hamlet'inin Türkçeye kazandırılması gibi bir amaç güdülmüştür. Aynı zamanda İngiliz Edebiyatı ve Shakespeare hakkında okuru bilgilendirme amacı da çeviri eserde güdülmüştür denebilir." (Araboğlu, 2019: 992)

Hamlet'in bu yıllardaki bir diğer sanatçı çevirmeni ise 1965 tarihli çevirisiyle Sabahattin Eyüboğlu'dur. Çevirilerin yoğunluğu ve dağılımı göz önüne alındığında Türkiye'de yıllar içerisinde, Shakespeare ve Hamlet'e okuyucu ve seyirci açısından düzenli ve kayda değer bir ilgi görülmektedir. Bu çalışmada ise iki farklı Hamlet çevirmenin tutumları "çevirmenin görünürlüğü" kavramı açısından ele alınacaktır. "Görünürlük ve görünmezlik kavramları kuramsal olarak ilk önce Schleiermacher, Levy ve sonrasında Venuti tarafından çeviribilimsel açıdan ele alınmış ve çevirmenin hangi durumlarda görünür olduğu hangi durumlarda görünmez olduğu farklı örneklerle farklı zaman aralıklarında açıklanmıştır" (Odacıoğlu, 2020:126). Görünürlük/görünmezlik kavramlarının Venuti bağlamındaki izdüşümlerini irdeleyerek bu kavramlara yeni açılımlar getiren Göksenin Abdal, makalesinde şu tespitini dile getirir: "Dolayısıyla, çevirmenin kaynak ve erek dil, kültür ve yazın dizgeleri arasındaki "yeğni" konumunun (görünürlük/görünmezlik), erek metnin erek okur üzerindeki etkisi (yerleştirici/yabancılaştırıcı) ve erek okurun erek metne dair algısı (akıcı/şeffaf) ile yakından bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu açıdan, çevirmenin görünürlüğü/görünmezliğini belirleyen bu iki kavram çiftini merkeze alan bir çözümleme yaklaşımı çeviri kararlarının altında yatan dilsel, kültürel ve toplumsal katmanların anlaşılır hale getirilmesinde anahtar bir rol oynar" (Abdal, 2021: 193).

Venuti'nin çevirmenin konumunu sorgulayarak başladığı çalışmasında birkaç amaç odaklı hareket ettiği görülür. Öncelikle, kültürel üretim faaliyeti bağlamında tarihsel süreç içerisinde çevirmenin, başlangıçtan günümüze değişmeyen bir konumunun olduğunu vurgulamaktadır. Görünmezlik olgusuyla bağdaştırdığı bu konum çevirmenin, maddi ve manevi haksızlıklara uğramasına işaret etmektedir. Bir yandan da Schleiermacher'den mülhem metin içerisinde çevirmenin, metne müdahale etmesine bağlı olarak görünür ve görünmez olduğu alanlara da açıklık getirmektedir. Akıcı çeviri beklentisinin, metni kaynak dilden ve kültürden uzaklaştıran olumsuz bir durum olduğunun altını çizer. Çevirmenin görünür olduğu anlarda ise çeviri kaynak dile ve kültüre ilkin nazaran yakındır ve çevirmen asıl metne sadık bir çeviri yapmaktadır. Bu karşıtlığın okur nazarında bir ikilem oluşturduğunu ve çevirmeni bir karar eşliğinde bıraktığını ifade eden Venuti, çeviri eserlerde bu ilişkinin ortaya konulması gerektiği düşüncesini de savunur. (bkz. Venuti, 2008)

Hamlet çevirilerinde görünürlük

Özgün adı *The Tragical History of Hamlet, Prince of Denmark* olan Hamlet trajedisi 1500'lü yılların sonunda Shakespeare tarafından kaleme alınmıştır. Sahnelendiğinden bu yana insanların ilgisini hiç yitirmemiş bir eser olma özelliğini taşır. Ayrıca Shakespeare'in kaleme aldığı en uzun oyun olma unvanını da elinde bulundurur. Shakespeare, bu oyun için uzun bir giriş kaleme almıştır. Asıl karakterlerin oyuna dahil olmasından önce gizemli bir atmosfer yaratılmıştır. Seyirci bu kısımda, ilerleyen bölümlerde karşı karşıya geleceği olaylara dair ipucu elde etmeye başlar. Bu makalede seyirciyi/okuyucuyu oyuna hazırlayan I. Perde I. Sahne ele alınmıştır.

Karşılaştırması yapılan çeviriler Bülent Bozkurt ve Orhan Burian'a aittir. Bülent Bozkurt eserin ikinci basımı için kaleme aldığı önsözde çeviri tutumuna dair açıklamalarda bulunur. İlk basım sonrası çevirisinde değişiklikler yaptığının altını çizen Bozkurt yen, çalışmanın daha doğru, aslına daha sadık ve daha akıcı olduğu düşüncesindedir. “Ancak ikinci basımda da benim için öncelik, “oyunların oyunu” Hamlet’i “Türkçe söylemek,” yani oyunu Türk okurunun daha kolay anlayabileceği, Türk kültürüne, Türk dilinin özelliklerine daha yakın bir şekilde sokmak değildir. Asıl çabam akıcılık ve anlaşılabilirlik sağlamaktan çok, Hamlet’i değiştirmeme ve çarpıtmama yönünde oldu. Bu uğurda zaman zaman yadrganabilecek üslup, ifade ve terimler kullanmaktan çekinmedim” (Shakespeare, 2007). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Bozkurt okuyucuyu yazara yaklaştırmayı yani yabancılaştırıcı çeviri stratejisi kullanmayı tercih etmiştir. Orhan Burian çevirisinde uzunca bir ön söz bulunmasına rağmen usta kalemin çeviriye dair tutumunu ortaya koyacak bir açıklama bu ön sözde bulunmamaktadır.

Hamlet	
“Bernardo: Nöbetin sakın geçti mi? Francisco: Fare kıpırdamadı.” (I. Perde I. Sahne, s. 38)	“Bernardo: Nöbetinde bir şey olmadı ya? Francisco: Çıt bile olmadı.” (Perde I, Sahne I, s. 6)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	Not a mouse stirring. (A.I, SC.I, P.3)

Hamlet trajedisinin I. Perde I. Sahne’sinden alınan bu diyalogda iki Bernardo ve Francisco adında iki askerin nöbet değişimi yapmakta olduğu anlaşılmaktadır. Arkadaşına nöbetinde sorun yaşanıp yaşanmadığını soran Bernardo’ya, Francesco’nun cevabı “Bir fare bile kıpırdamıyor” şeklinde çevrilebilecek “Not a mouse stirring” (A.I, SC.I, P.3) ifadesi olmuştur. Çalışmamıza kaynak teşkil eden iki çeviriye baktığımızda Bülent Bozkurt çevirisinde birebir çeviri yapıldığı görülürken Orhan Burian çevirisinde Türkçede daha çok kullanılan bir ifadenin tercih edildiği görülmektedir. Bu seçim Burian’ın yerleştirici çevirinin bir örneğini sergilediği şeklinde yorumlanabilir.

Hamlet	
“Francisco: Sağ ol beni kurtardığın için. Burası buz gibi ayaz. Üstelik hiç iyi değilim. Yüreğim katılıyor.” (I. Perde I. Sahne, s. 37)	“Francisco: Nöbetten kurtulmak çok makbule geçti: hava müthiş ayaz, dondum.” (Perde I, Sahne I, s. 5)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	For this relief much thanks: ‘tis bitter cold, And I’m sick at heart. (A.I, SC.I, P.3)

Yukarıdaki diyalogda Francisco, soğuk havada nöbeti devralan arkadaşına duyduğu şükranı dile getirir. Özgün metinde “For this relief much thanks: ‘tis bitter cold, And I’m sick at heart” (A.I, SC.I, P.3) şeklinde verilen ifade iki Türkçe çeviride de farklı şekilde çevrilmiştir. Merriam-Webster online sözlüğe göre *sick at heart* ifadesi çok üzgün, perişan anlamına gelir ve Francisco moralinin bozuk olduğunu anlatmaktadır. Oyun karakterinin soğuktan yakınmanın yanı sıra keyifsiz olduğunu da dile getirmesi seyircinin/okuyucunun zihninde soru işareti oluşturur. Zira *bitter cold* ifadesi iliklere işleyen soğuğu

anlatmak için kullanılır. Seyirci/okuyucu dikkat kesilerek bu duruma neden olan olayı sorgulamaya başlar ve meraklanır. Bülent Bozkurt bu cümleyi “Üstelik hiç iyi değilim. Yüreğim katılıyor” (I. Perde I. Sahne, s. 37) şeklinde çevirmiştir. Yüreği katılmak deyimi Türkçe Güncel Sözlük’te “ağlamaktan veya soğuktan nefesi tutulmak” (<https://sozluk.gov.tr> erişim tarihi 20.07.2023) olarak açıklanır. İfade durumun şiddetini vurgulamaya yönelik kullanılmıştır. Ayrıca gelecek olaylara üstü kapalı bir ima da içermektedir. Bu deyim yanısıra “Üstelik hiç iyi değilim” (I. Perde I. Sahne, s. 37) cümlesinin eklenmesiyle vurgu artmıştır. Diğer taraftan Burian çevirisine baktığımızda *sick at heart* ifadesine karşılık “dondum” (Perde I, Sahne I, s. 5) kelimesinin kullanıldığını görürüz. Bozkurt’a göre daha yalın olan bu çeviri ilk çevirideki imayı içermez. “*For this relief*” ifadesi de bu rahatla(t)ma, yardım için şeklinde çevrilebilecek bir anlatımdır.

Hamlet	
“Bernardo: Kim o? Horation sen misin? Horatio: Yarı yarıya.” Perde I. Sahne, s. 38)	“Bernardo: Ne var? Oradaki Horatio mu? Horatio: Bir parçası. ⁶ ⁶ Horatio üniversitede okumuş bir aydındır. Renaissance, böylelerinin çoğunun, belenmiş kanaatlere şüpheyle baktıklarını göstermişti. Horatio’nun şüpheciliği, karanlıkta iyi seçilmediğini anlayınca şaka olarak verdiği bu cevapta da kendini gösteriyor.” (Perde I, Sahne I, s. 6)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin:	Bernardo: What, is Horatio there? Horatio: A piece of him. (A.I, SC.I, P.4)

Oyundaki tartışmalı ifadelerden birisi de Horatio’nun “A piece of him” (A.I, SC.I, P.4) cevabıdır. Bülent Bozkurt “Yarı yarıya” şeklinde çevirerek okuyucunun ilk seferde anlamlandıramayabileceği bir ifade sunmuştur. Burian ise birebir çevirmiş ancak verdiği bir dipnotla okuyucuyu aydınlatma yoluna gitmiştir. Dipnotta, Horatio’nun çağının şüphecilerine uygun bir cevap verdiğini belirtir. Alireza Mahdipour ve Pyeaam Abbasi’nin Hamlet’teki dilbilimsel sorunları ele alan makalesi “More than kin and less than kind”: Hamlet and His (Linguistic) Problems”ta bu ifadeyi ele alır. “*A piece of him*” cümlesini “Kuşku ve belirsizlik, oyunun ve karakterlerin temel kaygılarıdır ve onların başlıca arayışı birbirini tanımaktır” (Mahdipour, A., Abbasi, P., 2018: 4) şeklinde açıklar. Bu yönüyle Orhan Burian’ın tespitine yakın bir açıklamadır.

Hamlet	
“Horatio: Bu toprağın dostları.” (I. Perde I. Sahne, s. 38)	“Horatio: Bu ülkenin dostları. ⁵ ⁵ Daha sonra görüleceği üzere Horatio Kralın değil, eski kralın oğlunun dostudur. Bu cevap o bakımdan manalıdır.” (Perde I, Sahne I, s. 5)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	Horatius: Friends to this ground. (A.I, SC.I, P.4)

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi Bülent Bozkurt aslına en yakın ifadeyi çevirisine alırken, Burian yakın anlam kullanmış ve ayrıca bir dipnotla okuyucuyu aydınlatma yoluna gitmiştir. Bu seçiminden yola çıkarak Bozkurt’un yabancılaştırıcı çeviri stratejisine uygun hareket ettiği görülmektedir.

Hamlet	
“Marcellus: Horatio’ya göre biz hayal görüyormuşuz.” (Perde I. Sahne, s. 39)	“Marcellus: Horatio bunu kuruntumuza veriyor.” (Perde I, Sahne I, s. 7)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	Marcellus: Horatio says ‘tis our fantasy. (A.I, SC.I, P.4)

“Horatio, bunun bizim fantezimiz olduğunu söylüyor” şeklinde çevrilebilecek olan “Horatio says ‘tis our fantasy” (A.I, SC.I, P.4) cümlesini Bülent Bozkurt “Horatio’ya göre biz hayal görüyormuşuz” (I. Perde I. Sahne, s. 39) diyerek aslına oldukça yakın bir çeviri yapmıştır. Bu açıdan, daha önceki örneklerde de değindiğimiz gibi tercihini yabancılaştırıcı çeviriden yana kullanmıştır. Öte yandan Orhan Burian birebir karşılık gelecek kelimeler seçmektense, daha esnek bir tercih yaparak “Horatio bunu kuruntumuza veriyor” (Perde I, Sahne I, s. 7) şeklinde çevirmiştir. Burian’ın bu tutumu yerlileştirici çeviri stratejisine örnektir.

Hamlet	
“Marcellus: Horatio, sen okumuş adamsın. Hadi konuş onunla.” (I. Perde I. Sahne, s. 39)	“Marcellus: Siz okumuş bir adamsınız, ona hitabedin, Horatio. ⁷ ⁷ Kötü ruhları kovmak, iyi ruhları çağırmak için kilise dili, yani Lâtinçe konuşacak biri varsa o da üniversitede okuduğuna göre, Horatio’dur.” (Perde I, Sahne I, s. 7)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	Marcellus: Thou art a scholar; speak to it, Horatio. (A.I, SC.I, P.5)

“Thou art a scholar; speak to it, Horatio” (A.I, SC.I, P.5) cümlesi Türkçeye her iki çevirmen tarafından benzer şekilde aktarılmıştır. Ancak Burian çevirisinde bir dipnot bulunur ve hayaletle konuşma işinin neden Horatio’ya verilmesi gerektiği açıklanır.

Hamlet	
“Barnardo: Bak konuşalım istiyor.” (I.Perde I. Sahne, s. 40)	“Bernardo: Kendisine söz söylenmesini bekliyor. ⁸ ⁸ Eskiden inanıldığına göre, hortlayan ruhlara hitap edilmeyince konuşulmazmış.” (Perde I, Sahne I, s. 8)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	Bernardo: It would be spoke to. (A.I, SC.I, P.5)

Bir önceki örneğe benzer şekilde İngilizce metin Türkçeye yakın anlamlarla aktarılmış olsa da Burian çevirisine eklenen dipnot, okuyucunun aydınlatılmasına hizmet eder. Burian'ın sık sık kullandığı dipnotlar dikkat çekicidir. Oyunun bütününe bakıldığında kendisi her ne kadar çevirmeni görünmez kılan yerleştirici çeviri stratejisine ağırlık vermiş olsa da aynı zamanda kendisini görünür kılan dipnotları okuyucuya yol göstermek amacıyla paylaşmıştır. Bu çevirmen seçimlerinde bir tezat oluşturur.

Hamlet	
“Barnardo: Ne oldu Horatio. Titriyorsun. Rengin solmuş.” Perde I. Sahne, s. 40)	“Bernardo: Ne var, Horatio? Titriyorsunuz, renginiz de uçmuş.” (Perde I, Sahne I, s. 8)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	Bernardo: How now, Horatio! You tremble and look pale (A.I, SC.I, P.5)

Pale İngilizce bir sıfattır, Collins Cobuild sözlüğünde bu sifata ait ikinci tanımda “Eğer bir kişi solgun görünüyorsa, hastalık, korku ya da şok nedeniyle yüzleri olduğundan daha açık renkte demektir” (Erişim tarihi: 20.07.2023). Alıntılardan da görülebileceği gibi Bozkurt kelimenin sözlükte karşılaşılabilecek ilk karşılığını kullanırken, Burian bir deyim tercih etmiştir.

Hamlet	
“Bir ateşkes görüşmesinde, Savaş baltasını öfkeyle buzun üstüne indirdiğinde, Kaşlarını böyle çatmıştı.” (I. Perde I. Sahne, s. 41)	“Bir kere kızaklı Leh kıralını sert bir söyleşme arasında buza çarptığı zaman da kaşlarını böyle çatmıştı. ⁹ ⁹ Ölen kıralın hem güçlü kuvvetli hem de cenkseven bir adam olduğunu, böylece, daha başlangıçta öğrenmiş oluyoruz.” (Perde I, Sahne I, s. 9)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	“So frown'd he once, when, in angry parle, He smote the sledded Polacks on the ice.” (A.I, SC.I, P.6)

Bozkurt, özgün eserde geçen kızaklı Polonyalılar yani “the sledded Polacks” (A.I, SC.I, P.6) ifadesini çeviri metinden çıkarırken, Burian yorumlamaya gitmiş ve Polonyalılar şeklinde çevrilebilecek olan ifadeyi Leh kıralı olarak aktarmıştır. Merriam-Webster online sözlüğe göre bu kelime “Polonya doğumlu

veya kökenli bir kişi için aşağılayıcı bir terimdir” (Erişim tarihi: 20.07.2023). Kelimenin bu şekilde kullanılması 19. Yüz yıla rastladığı için Shakespeare eserinde bu anlamda kullanıldığı düşünülemez. Dolayısıyla her iki metinde de buna dair bir ima bulunmamaktadır.

Hamlet	
“Ama bana öyle geliyor ki, Büyük bir felaket dolaşiyor ülkemizin üstünde.” (I. Perde I. Sahne, s. 41)	“ama, aklımın yettiğine göre bu hal devletimizin beklenmedik bir değişiklik geçireceğine alamettir.” (Perde I, Sahne I, s. 9)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	“But in the gross and scope of my opinion, This bodes some strange eruption top ur state.” (A.I, SC.I, P.6)

Zırhı içerisinde öfkeli bir şekilde insanlara görünen hayaletin ne anlama geldiğini bilmemekle beraber ülkesi için kötü sonuçlar doğuracağı hissinde olduğunu belirten Horatio'nun bu cümlesini Bozkurt, “Bana öyle geliyor ki (...)” şeklinde çevirmiştir. Burian ise “ama aklımın yettiğine göre (...)” deyimle karşılama yoluna gitmiştir.

Hamlet	
“Gelelim bugüne: Ölen Norveç Kralı'nın deli dolu, Kabına sığmaz oğlu Fortinbras” (I. Perde I. Sahne, s. 42)	“Şimdi efendim, tecrübe görüp uslanmamış, kanı kaynayan genç Fortinbras” (Perde I, Sahne I, s. 9)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	“Now, sir, young Fortinbras, Of unimproved mettle hot and full” (A.I, SC.I, P.7)

Horatio genç Fortinbras'ı tanımlarken “Of unimproved mettle hot and full” (A.I, SC.I, P.7) sıfatlarını kullanmıştır. Fortinbras'la ilgili bu açıklama da *mettle* yani cesarete sahip olsa da bu cesaretinin sınanmadığı yani tecrübesiz olduğudur. *Unimproved* ifadesi ise bir sıfattır ve kınanmamış, uyarılmamış (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/unimproved>, erişim tarihi, 14.08.23) anlamlarına gelir. Bozkurt'un çevirisinde bu detaya rastlanmaz. Orhan Burian ise bu ifadeyi “tecrübe görüp uslanmamış” (Perde I, Sahne I, s. 9) şeklinde vermiştir.

Hamlet	
“Zihnin gözüne kaçmış bir toz zerresi bu.” ¹ ¹ Zihnin gözü: Bellek, hafıza. (I. Perde I. Sahne, s. 42)	“Zihni bulandıran bir şey.” (Perde I, Sahne I, s. 10)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	“A mote it is to trouble the mind's eye.” (A.I, SC.I, P.7)

I.Perde, I Sahne’de Horatio, Marcellus ve Bernardo, kralın zırhı içinde görülen hayaletle ilgili konuşmaktadırlar. Horatio durumdan rahatsız olmuştur ve ölen kralın bu şekilde görünmesinin bir uğursuzluğa işaret etmesinden çekinir. Bu nedenle “A mote it is to trouble the mind’s eye” (A.I, SC.I, P.7) yorumunda bulunur. Cümlelerin en yakın çevirisine Bülent Bozkurt ulaşmıştır. Ancak zihnin gözü ifadesi erek dilde anlam uyandırmadığı için bir dipnotla açıklama yapmıştır. Cümleyi yorumlamadan çevirmesi ve dipnot eklemesi yabancılaştırıcı çeviri uygulamasına bir örnektir. Karşı tarafta Orhan Burian cümlelerin bire bir eşdeğerini kullanmaktansa yorum geliştirmiş, Türkçe söyleyişe uygun bir ifade seçmiştir. Bu da yerleştirici çeviri stratejisine uygun hareket ettiğini gösterir. Cümle içindeki ifadeleri anlamları bakımından teker teker ele alacak olursak: *mote*’ün sözlükteki anlamının “küçük bir parçacık” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/mote>, erişim zamanı, 14.08.23) olduğunu, *trouble* ifadesinin “sıkıntı, rahatsızlık veya zorluk hali” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/trouble>, erişim zamanı: 14.08.23) anlamına geldiğini, *mind’s eye*’in ise “hayali veya hatırlanan sahneleri tasavvur etme zihinsel yetisi” <https://www.merriam-webster.com/dictionary/mind's%20eye>, erişim zamanı, 14.08.23) için kullandığı görmekteyiz.

Hamlet	
“Ulu, palmyeli Roma devletini düşün ² ² Palmyeli: Palmye: Zafer ve savaş simgesi” (I. Perde I. Sahne, s. 42)	“Roma’nın en yüksek, en şerefli devrinde” (Perde I, Sahne I, s. 10)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	“In the most high and palmy state of Rome” (A.I, SC.I, P.7)

Horatio, hayaletle gözleriyle şahit olduktan sonra korku ve endişeye kapılmıştır. Bunun nedeni sadece hayalet görmüş olması değil, bu durumun başka sorunlara, kötü sonuçlara bir işaret niteliğinde oluşudur. Roma en güçlü dönemindeyken, Sezar’ın ölümünün hemen öncesinde de ölümlerin mezarlarını terk edip sokaklarda dolaştığını hatırlatır. Danimarka’yı da benzer sonun beklediğinden çekinmektedir. Özgün metinde “palmy state of Rome” ifadesini Bülent Bozkurt, “palmyeli Roma devleti” şeklinde çevirir ki bu çeviri erek kültürde çağrışım yapmaz. Okuyucuyu düşündürmeye, belki araştırmaya yöneltecek bu tarz bir kullanım yabancılaştırıcı çeviri uygulamasına bir örnektir. Kitabın sonunda yer alan açıklamalar kısmında palmy sözcüğünün anlamı verilmiştir. Çevirmenin metne müdahalesi sayılabilecek bu ekleme yabancılaştırıcı çeviri tutumuna ayrıca katkı sağlamıştır. Öte yandan Orhan Burian, kelimeyi Türk okuyucusunun anlayabileceği şekliyle verir. Burian’ın seçimi yerleştirici çeviriden yana olmuştur.

Hamlet	
“Neptün’ün imparatorluğunu ³ etkileyen Nemli yıldız ⁴ gelince; önü kapanmış, Sanki kıyamete kadar solmuştu rengi. ³ Neptün’ün imparatorluğu: Deniz. Neptün: Roma mitolojisinde denizler tanrısı ⁴ Nemli Yıldız: Ay. Gelgit (med-cezir) olayında suları “çekip bıraktığı” için “nemli” (I. Perde I. Sahne, s. 42)	“Deniz saltanatı emrinde olan ay da tutulmuş, kıyamet günü gelip çatmış gibi kapkaranlık olmuştu ¹¹ ¹¹ Julius Caesar’ın hayatını anlatırken Plutarkhos’un söylediğine göre, Caesar’ın ölümünden az sonra gökte ateşler görünmüş, kuyruklu yıldızlar peyda olmuş, geceleri sokaklarda ruhlar dolaşmış, güneç ışık ve sıcaklık vermez olmuş.” (Perde I, Sahne I, s. 10)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian

Kaynak Metin	“(…) and the moist star, Upon whose influence Neptune’s empire stands, Was sick almost to doomsday with eclipse:” (A.I, SC.I, P.8)
--------------	--

İngilizce metinde “(…) and the moist star, upon whose influence Neptune’s empire stands, (A.I, SC.I, P.8)” şeklinde geçen bölüm Bozkurt çevirisinde neredeyse bire bir aktarılırken, Orhan Burian bu ifadedeki yabancı unsurları törpüleyerek adeta özetleme yoluna gitmiştir. Ayrıca anlam belirsizliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle özgün metinde var olan sanathlı söyleyiş çeviri metinde yoktur. Cümleyi, üzerinde yorumlama yapmadan vermesi ve dipnot eklemesi sebebiyle Bozkurt’un yabancılaştırıcı çeviri stratejisinden faydalandığı görülmektedir. *Moist* İngilizce sözlükte “hafif veya orta derecede ıslak: nemli” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/moist>, erişim zamanı 13.08.23), *empire* “tek bir egemen otorite altında büyük bir alana veya bir dizi bölgeye veya halka sahip büyük bir siyasi birim” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/empire>, erişim zamanı 13.08.23) yani imparatorluk anlamlarına gelir. *Stand* kelimesi bir eylemdir ve durmak, doğrulmak anlamında kullanılır. *Neptune* ise iki anlama sahiptir. Bunlardan ilki “Romalılarda deniz tanrısına verilen isim, ikincisi ise Güneş’ten itibaren sekizinci gezegenin adıdır” (bkz: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Neptune>, erişim zamanı 13.08.23).

Hamlet	
“Şiddet gösterisine kalkışmamalıydık. Tıpkı hava gibi, yaralanmaz o da. Boşu boşuna kılıç savurmamız Kötü bir pandomimdi yalnızca.” (I. Perde I. Sahne, s. 44)	“Öyle hükümdarca dururken ona karşı taşkınlık göstermekle fena ettik. Çünkü o hava gibidir, yaralanmaz; bizim boşa kılıç savurmamız densizliktir.” (Perde I, Sahne I, s. 12)
Bülent Bozkurt	Orhan Burian
Kaynak Metin	“We do it wrong, being so majestic, To offer it the show of violence; For it is, as the air, invulnerable, And our vain blows malicious mockery.” (A.I, SC.I, P.9)

Bu alıntıda “malicious mockery” (A.I, SC.I, P.9) ifadesinin her iki çevirmen tarafından yorumlanarak aktarıldığı görülmektedir. Bülent Bozkurt bunun için “kötü bir pandomim” karşılığını kullanmıştır. Bu noktada pandomimin ne olduğuna değinmek gerekir: “(…) pandomim, sözcük ya da ses kullanmadan sadece hareketlerle yapılan dramdır. Ancak hareketler öylesine belirgin olmalıdır ki, eğer pandomimle dikiş dikmeyi anlatıyorsanız karşınızdaki kişi iğneyle ipliği görüyormuş gibi hissetmelidir” (Çalışkan, N., Karadağ, E., 2005: 109). Bülent Bozkurt bu bölümün çevirisinde yorumlama yoluna gitmiş ve bir hayalet saldırmanın pantomimden öteye gitmeyecek bir davranış olduğu sonucuna varmıştır. Bu iki eylem arasında benzerlik kurmuş ve diğer seçimlerinden farklı olarak bire bir çeviri uygulamasının dışına çıkmıştır. *Mockery* Türkçede “aşağılayıcı eylem veya konuşma” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/mockery>, erişim zamanı, 21.07.23), *malicious* ise “birine zarar verme arzusuna sahip olmak veya bunu göstermek” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/malicious>, erişim zamanı, 13.08.23) anlamına gelir ve Burian’ın densizlikti ifadesi, anlam bakımından daha yakın bir karşılık olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada Hamlet'in iki farklı Türkçe çevirisini, çevirmenin tutumu bağlamında ele aldık. Kuramsal yaklaşımımız ise Lawrence Venuti'nin çevirmenin görünürlüğü/ görünmezliği, yerleştirici/ yabancılaştırıcı çeviri kavramları üzerine kurulmuştur. Bu çalışmalardan ilki Bülent Bozkurt'un Hamlet çevirisidir. Bozkurt, çalışmasının ikinci baskısına yazdığı ön sözde Hamlet'i Türkçe söylemek kaygısında olmadığını, onu Türkçeleştirmek istemediğini aksine aslına sadık bir çeviriden yana olduğunu belirtmiştir. Bu açıklaması bir anlamda Venuti'nin yabancılaştırıcı çeviri stratejisinin tanımıyla örtüşür. Bozkurt, Schleiermacher ve Venuti'den bahsetmez ancak onların bakış açısına uygun bir çeviri tutumu ortaya koyar. Çevirmenin, amacıyla seçimlerinin hangi noktalarda örtüştüğü örnekler üzerinden tespit edilmiştir. Bozkurt, Türk okuyucusuna yabancı gelebilecek ifadeleri bire bir çevirerek gerekli gördüğü noktalarda dipnot vermiştir. Çeviriye eklenen dipnotlar çevirmenin görünürlüğü arttıran öğelerdir. Orhan Burian'ın çevirisine baktığımızda çevirisini Türkçe söyleyişe yakınlaştıracak seçimlerde bulunduğunu, bununla beraber sık sık dipnot vererek okuyucuya açıklama sunduğunu görebiliriz. Çevirisinde Türk okuyucuya yakın gelecek ifadelere ağırlık vermesi, yazarı okuyucuya yaklaştırdığı yani yerleştirici çeviri stratejisinden yana tutum sergilediği sonucunu doğurur. Ancak çevirmenin sık sık başvurduğu bir yöntem de dipnotlar vererek okuyucuya ek açıklama sunmaktır. Bu iki tutum birbiriyle çelişkilidir. Bu çelişki bizi, Burian'ın tek bir stratejiye bağlı kalmaksızın çeviri yaptığını göstermektedir.

Kaynakça

- Abdal, G. (2021). Çeviride Distopya/Distopyanın Çevirisi: *Swastika Geceleri* Örneği, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (8), 186-216.
- Araboğlu, A. (2019). Halide Edib'in –Hamletli: İngiliz Edebiyatı Seminer Mesaisinden Shakespeare Külliyyatı, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (3), 990-1003, Submission Date: 30.11.2018, Acceptance Date:01.07.2019. Araştırma Makalesi.
- Çalışkan, N., Karadağ, E., (2005). Dramada Beden Dili. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6(2), 103-113.
- Çoruk, F.J.G; Güler, S. B.; Kayalı, Y. (2016), “Çeviride Kültürel Aktarım Sorunu: Karamazov Kardeşler Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42.
- KARA, Sergül Vural (2010). “Tarihsel Değerlendirmeler Işığında Türkiye’de Çeviri Etkinliği” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Haziran, ss. 94-101.
- Mahdipour, A., Abbasi, P. (2018). “More than kin and less than kind”: Hamlet and His (Linguistic) Problems”. *Kata*, 20 (1), s. 1-8.
- Odacıoğlu, Mehmet Cem (2020) Çeviri Teknolojileri Bağlamında Çevirmenin Görünürlüğü, *Çeviride Teknoloji: Süreç ve Uygulama 1*, Grafiker Yayınları.
- Paker, S. (1988). Türkçede İlk Hamlet Çevirileri. *Metis Çeviri*. 2(20) (G. Özkan, Çev.) İstanbul: Gümüş Matbaası.
- Şengel, D. (2008), “Shakespeare’den Türkçeye İlk Çeviri’(1881): Mehmed Nâdir Ve Hamlet’ten Üç Pasaj, *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: X, Sayı 1, Haziran 2008* .
- Shakespeare, W. (2007). *Hamlet*. Remzi Kitabevi.
- Shakespeare, W. (1995). *Hamlet*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Venuti, L. (2008), *The Translator’s Invisibility, A History of Translation, Second Edition*, Routledge.
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary>
- <https://sozluk.gov.tr>